AXLOQIY TARBIYADA MAS’ULIYAT TUSHUNCHASI

Samatov Xurshid Ulmasjonovich
Samarqand davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
Primova Sabina Olimovna
SamDPI Pedagogika fakulteti
Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada axloqiy tarbiyada mas’uliyat tushunchasining mazmuni, shaxs kamolotidagi o‘rni va yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati yoritiladi. Mas’uliyatning oila, ta’lim muassasasi va jamiyat bilan bog‘liq jihatlari, uni shakllantirish usullari hamda kundalik hayotdagi namoyon bo‘lishi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: axloqiy tarbiya, mas’uliyat, burch, vijdon, intizom, odob, shaxs kamoloti, tarbiya, jamiyat.

Аннотация. В статье раскрываются содержание понятия ответственности в нравственном воспитании, его роль в становлении личности и значение в воспитании молодого поколения. Рассматриваются способы формирования ответственности в семье, образовательной среде и обществе, а также её проявления в повседневной жизни.

Ключевые слова: нравственное воспитание, ответственность, долг, совесть, дисциплина, нравственность, личность, общество.

Abstract. This article explains the meaning of responsibility in moral education, its role in personal development, and its importance in educating young people. It discusses ways to develop responsibility within the family, educational settings, and society, as well as how it is expressed in everyday life.

Keywords: moral education, responsibility, duty, conscience, discipline, ethics, personal development, society.

Kirish

Axloqiy tarbiya insonning odob-axloqi, xulq-atvori, ma’naviy qarashlari va jamiyatdagi munosabatlarini shakllantirishga xizmat qiladigan muhim tarbiya yo‘nalishidir. Uning asosiy maqsadi yoshlarni ezgulik, halollik, adolat, hurmat, mehr-oqibat va o‘z xatti-harakatlariga javob bera olish ruhida tarbiyalashdan iborat. Axloqiy tarbiyaning muhim tushunchalaridan biri mas’uliyat hisoblanadi.

Mas’uliyat — insonning o‘z vazifalari, qabul qilgan qarorlari va xatti-harakatlari natijasini anglab, ular uchun javob bera olishidir. Mas’uliyatli kishi o‘z burchini bajarishga intiladi, boshqalarning huquq va manfaatlarini hurmat qiladi hamda xatosini tan olib, uni tuzatishga harakat qiladi. Shu sababli mas’uliyat shaxsning ma’naviy yetukligini ko‘rsatuvchi muhim fazilatlardan biridir.

Asosiy qism

Axloqiy tarbiyada mas’uliyat tushunchasi burch, vijdon, intizom va halollik kabi fazilatlar bilan chambarchas bog‘liq. Burch inson zimmasidagi vazifani anglatadi, vijdon esa uning xatti-harakatlarini ichki axloqiy mezonlar asosida baholashga yordam beradi. Mas’uliyat ushbu tushunchalarni amaliy harakat bilan bog‘laydi: inson nafaqat nima qilish kerakligini biladi, balki shu vazifani bajarishga ham intiladi.

Mas’uliyat bolalikdan boshlab shakllantiriladi. Oilada ota-onaning shaxsiy namunasi, farzandga yoshiga mos vazifalar berish, va’daga vafo qilishga o‘rgatish hamda bolaning harakatlarini xolis baholash muhim ahamiyatga ega. Bolaga o‘z buyumlarini yig‘ishtirish, o‘yinchoqlarini joyiga qo‘yish yoki uy yumushlarida yordam berish kabi sodda vazifalar topshirilishi unda mustaqillik va javobgarlik hissini rivojlantiradi.

Ta’lim muassasasida mas’uliyat o‘quv topshiriqlarini o‘z vaqtida bajarish, belgilangan qoidalarga rioya qilish, jamoa ishida faol qatnashish va boshqalarning mehnatini qadrlash orqali mustahkamlanadi. Pedagog bolalarga faqat talab qo‘yish bilan cheklanmasdan, topshiriqning maqsadini tushuntirishi, o‘z kuchiga ishonch uyg‘otishi va natijani tahlil qilishga yo‘naltirishi lozim. Rag‘batlantirish va adolatli munosabat mas’uliyatli xulqning shakllanishiga yordam beradi.

Mas’uliyatni tarbiyalashda suhbat, namuna ko‘rsatish, jamoaviy topshiriqlar, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlarni muhokama qilish va kundalik kuzatish kabi usullardan

foydalanish mumkin. Masalan, guruhdagi bir bola umumiy o‘yinchoqlarni yig‘ishtirish vazifasini bajarmasa, tarbiyachi uni ayblash o‘rniga umumiy tartib nima uchun zarurligini tushuntirishi va vazifani birgalikda bajarishni taklif qilishi mumkin. Bunday yondashuv bolada o‘z xatti-harakatining boshqalarga ta’sirini anglashga ko‘maklashadi.

Mas’uliyatni shakllantirishda bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olish zarur. Kichik yoshdagi bolalarda mas’uliyat sodda kundalik odatlar orqali rivojlantirilsa, katta yoshdagi bolalar bilan vazifalarni rejalashtirish, qarorlar oqibatini muhokama qilish va o‘z faoliyatini baholashga ko‘proq e’tibor beriladi. Talablar bolaning imkoniyatiga mos bo‘lishi, topshiriqlar esa izchil va tushunarli tarzda berilishi kerak.

Mas’uliyatli inson o‘zining ham, atrofdagilarning ham manfaatini hisobga oladi. U va’dasini bajarishga, vaqtni qadrlashga, jamoat mulkiga ehtiyotkor munosabatda bo‘lishga va muammolarni hal etishda faol qatnashishga odatlanadi. Shu jihatdan mas’uliyat nafaqat shaxsiy fazilat, balki oilada, ta’lim muassasasida va jamiyatda sog‘lom munosabatlarni qaror toptiruvchi omil hamdir.

Axloqiy tarbiyada mas’uliyatni rivojlantirish uchun kattalar bolalarga izchil namuna bo‘lishlari, ularning fikrini tinglashlari va mustaqil harakat qilishiga imkon berishlari lozim. Xatoga yo‘l qo‘ygan bolani kamsitish o‘rniga, xatoni anglash va uni tuzatish yo‘lini ko‘rsatish maqsadga muvofiq. Shunda mas’uliyat qo‘rquv yoki majburlash asosida emas, ichki ishonch va axloqiy tushuncha asosida shakllanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mas’uliyat axloqiy tarbiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, insonning o‘z burchini anglashiga, xatti-harakatlari oqibatini tushunishiga va jamiyat oldidagi vazifalarini bajarishiga yordam beradi. Mas’uliyatni bolalikdan boshlab oila va ta’lim muassasasi hamkorligida tarbiyalash muhimdir. Shaxsiy namuna, yoshga mos topshiriqlar, rag‘batlantirish va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish orqali bolalarda mas’uliyat, mustaqillik va vijdonlilik fazilatlarini rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. — 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son.

3. Hasanboyev J., To‘raqulov X.A., Alqarov I.Sh. Pedagogika. — Toshkent: Noshir, 2020. — 456 b.

4. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H., Matnazarova K.O. Umumiy pedagogika. — Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2020. — 528 b.

5. O‘zbekiston Respublikasi. Oila kodeksi. — 1998-yil 30-aprel, 607-I-son.